

L’Algèria que parlava català

Autor: Josep-Lluís Carod-Rovira
Data de publicació: 15-02-2022

Avui presentem un nou corrent migratori de catalanoparlants al Nord d'Àfrica. Així com a finals de la primera dècada del segle XVII molts catalans de religió musulmana —els anomenats «moriscs»— van haver d'exiliar-s'hi pel fet que van ser expulsats de les seves terres de la Nació Catalana, una altra fornada de catalans, procedents d'arreu de la Nació, hi van emigrar entre 1830 i 1962 en cerca de noves oportunitats. En concret, a Algèria. Article d'En Josep-Lluís Carod-Rovira publicat a la República el 14 de gener d'enguany.

L’aparició de la novel·la El país de l’altra riba, de Maite Salord, més enllà de la seva dimensió literària, ha reactivat la memòria de la gran onada migratòria menorquina cap a Algèria i, amb aquesta, el record de quan Algèria parlava català i on sembla que, el 1834, ja hi havia a Alger una rue de Mahón. El país nord-africà havia estat ocupat per França el 1830 i, de seguida, les oportunitats que semblava oferir com a destinació van atreure milers de menorquins i també de valencians de la regió d’Alacant, la Marina i el Vinalopó, així com nord-catalans, mallorquins i eivissencs, amb un pes ja inferior. Aquell èxode econòmic era tan gran que popularitzà una cançó: “Mô n’anem a Orà/ a menjar figues de moro./ Mô n’anem a Orà,/ se’n va mig Alacant./ Mô n’anem a Orà,/ no sé si tornarem.” I d’emigrar-hi hom en deia “anar a Alger”, encara que no fos a la capital, “anar a Orà” o bé, ras i curt, “anar al moro”. I, avui encara, al Montsià i a la majoria del Baix Ebre, la síndria rep el nom de “meló de moro”, com, més enllà del País Valencià, a part del Matarranya s’anomena “meló d’Alger”, i una cançoneta valenciana fa: “Paco, la burra s’ha mort/ i l’han colgada en un femer/ i ha eixit una melonera/ amb quatre melons d’Alger.” Des d’Alacant, però també des dels ports d’Altea, Dénia i Xàbia, sortia regularment el “vaporet del moro”, que, després de la travessa d’una nit de durada, enllaçava amb Orà, on hi havia un nombre tan elevat d’immigrants del sud del país que Carles Esplà, periodista i polític alacantí, assegurava, el 1900: “Orà és una mena de barri d’Alacant.” Poc abans, el 1883, Jacint Verdaguer se sorprenia gratament de sentir parlar català, amb naturalitat, pels carrers de la capital, sobretot al barri de Bab-el-Oued, de majoria valenciana, comprovant que en aquesta llengua s’ensenyava el catecisme a la missió catòlica que el claretià Pere Albés hi havia fundat: “Tinguí un goig extraordinari a l’entrar, sentint-hi preguntar i respondre a un eixam de nois i noies la doctrina en

català." I el barceloní F. de P. Ruet, pastor protestant a Blida, a 50 quilòmetres al sud-est de la capital, usava el català com a llengua vehicular de la seva activitat com a pastor, tant en el culte com en la relació quotidiana amb els membres de la seva comunitat formada per creients de llengua catalana. Hi fou missioner del 1863 al 1868 i, aquest darrer any, F. Tudurí de la Torre, en obrir a Maó la primera església protestant dels Països Catalans, utilitzà l'exemplar de la Bíblia amb què havia estat obsequiat a Alger, poc abans. D'aquí procedia J. Hernández, també maonès, director d'una escola protestant a la capital algeriana, que l'ajudà en les tasques docents en la primera escola d'aquesta confessió a Menorca.

Les «bulangeries», com les anomenaven en patuet, el dialecte català d'Algèria, foren una activitat molt estesa entre els valencians establerts al país.

Si bé els valencians s'establien d'Alger a Orà, a la costa o a la zona prelitoral una mica pertot, els menorquins es concentraven molt especialment a la població de Fort de l'Eau –Bordj El Kiffan, des de la independència el 1962–, ciutat fundada per ells el 1850. Actualment, Fort de l'Eau és una de les vies més importants de Maó i, simplificant-ne l'origen, tots els menorquins traspassats a Algèria eren coneguts com a maonesos, encara que procedissin d'altres llocs, i maonès en deien de la llengua que parlaven, com és el cas de la branca materna d'Albert Camus, fill de Catalina Sintes Cardona, ja nascuda a Algèria. L'àvia, catalanoparlant a casa amb els seus, era originària de la població menorquina de Sant Lluís. La força omnipresent de l'idioma a Fort de l'Eau, on era l'instrument de relació majoritari i quotidià en tots els àmbits informals fins al 1962, feu que alguns autòctons l'acabessin també aprenent, ja que hi havia esdevingut imprescindible, al costat del francès, l'idioma oficial i de prestigi. Cognoms com Berenguer, Cardona, Domènech, Ferragut, Ivars, Llobell, Martí, Mas, Salort, Seguí i Torres es van anar fent visibles a les làpides dels cementiris, llinatges corresponents a emigrants procedents, sobretot, de zones rurals, i fou a l'activitat agrícola a què van dedicar-se la majoria de menorquins, mentre que força valencians hi regentaven forns de pa i pastisseries, els que eren pescadors continuaren sent-ne i molts hi mantenien la professió característica del lloc, com ara els originaris d'Agost (l'Alacantí), terrissaires, i força rossellonesos eren funcionaris. A més de la llengua, l'hàbit de menjar la mouna es normalitzà als afores de les ciutats, per Pasqua, fins al darrer moment. El català parlat a Algèria durant l'època colonial s'anomenà patuet, un dialecte amb un pes destacat del francès, però en què també apareixen mots àrabs, entre altres influències. J. Coromines, M. Sanchis Guarner i F. Soldevila ja havien parlat d'aquesta singularitat lingüística, present en algunes revistes populars, com ara El Dimoni Coixo, en què s'havien editat glosats, o bé l'influx de la qual apareix en obres com Pépète et Balthasar, de L. Bertrand, en què el protagonista, Pépète Ferrer, era tot un heroi picaresc. La grafia popular habitual era francesa, però el so català: boudjaque, boutifarre, formadja, magataille, pourro, soubressade..., mentre que expressions com doner carabasse, faire figa, foutch d'ici, la figa de ta "güela", mare de Déo, qué coyons, rédéo, salut i força al canut, tché, toca ferro o bé tomber de cul, no tenien un ús limitat a la comunitat catalanoparlant. Tot aquest món ha estat estudiat per Àngela-Rosa Menages i Joan-Lluís Monjo a Els valencians d'Algèria (1830-1962). Memòria i patrimoni d'una comunitat emigrada i també a El patuet valencià, un reflex lingüístic de la societat algeriana colonial (1830-1962), així com per Marta Marfà a Els menorquins d'Algèria. I el periodista Juli Esteve hi dedicà un documental magnífic: Algèria, el meu país. Amb la fugida massiva de colons europeus, el 1962, molts d'ells catalanoparlants com els seus descendents, es produí el camí de tornada, sovint cap a una França on mai no havien estat i, amb ells, el record d'una història poc coneguda i d'un dialecte singular.

Fort de l'Eau, ciutat fundada per menorquins el 1850.

A fons
Opinió
14 de gener del 2022
Josep-Lluís Carod-Rovira

Enllaç:
https://www.lrp.cat/opinio/article/2085536-l-algeria-que-parlava-catala.html —«»